

Krisen i Tyrkiet er et grundlæggende regimeopgør

Pola Rojan

Den kroniske politiske krise i Tyrkiet vil ikke høre op, før regeringen tør sætte landets hidtil mest ambitiøse og potentielt farlige projekt i søen: at reformulere Republikken Tyrkiets grundprincipper

De seneste års turbulens i tyrkisk politik er blevet betegnet som en politisk krise af vestlige medier, kommentatorer og andre iagttagere. Med rette.

Men ofte bliver kriserne fremstillet som spontant opståede hændelser. De vestlige medier tegner et billede af et ellers roligt Tyrkiet, hvis sociale og politiske stabilitet pludseligt bliver rystet af en række enkeltstående hændelser, der kan isoleres til specifikke begivenheder omkring en lille håndfuld centrale og formelle statsinstitutioner.

Det ville være mere fyldestgørende at betragte den anspændte situation i landet som symptom på en grundlæggende regimekrise, snarere end som en isoleret politisk konflikt, der handler om jura og bureaukrati-tekniske detaljer og i øvrigt

kun bekymrer elitens mænd i jakkesæt.

Kimen til den værdi- og identitetskamp, der nu er spidset til blandt landets multipolariserede befolkning, blev lagt af stifterne af Republikken Tyrkiet, da general Mustafa Kemal og hans officerer besluttede sig for, hvilken politisk profil landet skulle have.

Siden stiftelsen i 1923 har Tyrkiet været ramt af flere alvorlige og indbyrdes forbundne kriser, der hovedsageligt og mest synligt har bevæget sig langs to forskellige akser: en religiøs og en etnisk. Der ligger imidlertid en tredje og mere fundamental konfrontation til grund for disse to kriseakser: Modsætningen mellem elitens politiske projekt og befolkningens virkelighed.

Den nuværende situation, hvor de

bløde islamister i regeringen slås mod den sekulære elite i og uden for parlamentet, og den kurdiske politiske opposition og befolkningen slås mod henholdsvis regeringen og den væbnede ordensmagt, er således den foreløbige kulmination på 85 års permanent krise. En krise, hvor landsfaderen Mustafa Kemals projekt om en sekulær og etnisk homogen nationalstat efter vestlig model konstant er blevet udfordret af virkeligheden. En virkelighed, der ikke afspejler sig i den tyrkiske forfatning.

Nationalt traume

De seneste mange årtier i Tyrkiet har været historien om en civil og militær elite, der har svoret troskab mod de såkaldt kemalistiske principper, og som med næb og kløer har forsvaret statens ideologiske fundament mod truslen fra de islamiske fundamentalister, morderiske kommunister og kurdiske separatister, som statens fjender hurtigt blev udpeget til at være. Men det har skabt problemer for den interne stabilitet, at disse fjender blev udpeget blandt landets egen befolkning. Det var Tyrkiets egen politisk-islamiske bevægelse, landets egen demokratiske venstrefløj og civile kurdiske statsborgere, som var farlige i etableringsmentets øjne.

Resultatet, som vi kender det i dag, blev et statsapparat i evig strid med sine egne borgere. De under-

gravende elementer i samfundet bliver støttet af de vestlige imperialister, lød den officielle forklaring efter første verdenskrig, og derfor kunne disse samfundsgrupper betragtes som en statsfjendtlig femtekolonne, der kun var ude på at ødelægge og splitte Tyrkiet ad.

Den retorik er udtryk for et nationalt traume, der navnlig stammer fra den såkaldt nationale befrielseskrig efter første verdenskrig, hvor vestlige stormagter ville dele det slagte osmanniske riges jord mellem sig, men blev slået tilbage af tyrkiske oprørsstyrker under general Mustafa Kemals kommando. Den nationalistiske befrielsesbevægelse blev starten på en tyrkisk nationalstat i Anatolien. Revolutionslederen Mustafa Kemal reddede altså tyrkerne fra en skamfuld skæbne, lyder nationalmytologien i dag i Tyrkiet.

Femtekolonne-forfølgelserne gik som bekendt værst ud over landets armenske befolkning, som under og efter første verdenskrig blev udsat for omfattende massakrer, der endte med at koste omkring halvanden millioner armeniere livet. Formelt set fandt udryddelsen af armenierne sted under osmannisk flag, og de sidste par årtier af det osmanniske sultanats levetid kom de samme tyrkiske nationalistes ledere fra blandt andet militærets rækker, som senere skulle blive stiftere af republikken. I dag er det i Tyrkiet stadig strafbart at kalde massakren på armenierne for et folkemord, sådan som nogle

historikere betegner det. Mange moderne tyrkere har i dag stadig et stærkt følelsesmæssigt bånd til deres osmanniske arv.

Ny særegen identitet

Det nationale traumes forestilling om at have været på nippet til at miste kontrollen med eget territorium til imperialistiske stormagter og deres lokale håndlangere har haft afgørende indflydelse på det politiske liv i Tyrkiet, og det har frem for alt givet militæret en særdeles betydningsfuld rolle i samfundet.

Generalerne, som har kuppet folkevalgte regeringer fire gange siden 1960, bliver den dag i dag betragtet som ukorrupte og idealistiske forsvarere af den tyrkiske stat og nationale identitet og ære. En identitet, som officererne med Kemal i spidsen selv designede. Glosen design er i denne sammenhæng valgt med omhu. For det er i denne identitetskonstruktion, vi skal finde roden til det nuværende morads. Idéen om at konstruere en national identitet er hverken særegent tyrkisk eller for så vidt særligt odiøs. Lignende konstruktionsprocesser ligger til grund for alle moderne nationalstater.

Formålet er at skabe og særligt gennem uddannelsessystemet at rodfæste opfattelsen af en nation, der er forenet ved sprog, kulturelle symboler og fælles fortid, og som udsondrer et 'os' forhold til 'de an-

dre'. Med en fælles national identitet bliver det legitimt at rejse kravet om et uafhængigt territorium med nationale grænser, der omkranser os og holder de andre ude.

Bag de tyrkiske bestræbelser på at skabe en særegen national identitet lå der en entydig politisk målsætning om at distancere sig mest muligt fra den religiøse, osmanniske identitet, der for de nye vestvendte magthavere i Ankara symboliserede økonomisk tilbagestående og åndelig primitivitet. Alt det, som den nye moderne republik skulle gøre op med. Tyrkernes stat skulle ikke længere være Europas syge mand, men i stedet tæt og stærkt allieret med kontinentets øvrige nationalstater. Mustafa Kemal, der meget passende tog tilnavnet Atatürk, som betyder tyrkernes fader, var så ståltsat i et sit ønske om at starte på en frisk, at han for eksempel fra den ene dag til den anden forbød det arabiske alfabet og erstattede det med det latinske, med det resultat at alle indbyggerne i den nye nation blev analfabeter og skulle oplæres på ny.

Tyrkiske skolebøger er i dag stadig fyldt med pompøse nationalmantraer som "Enhver tyrk fødes som soldat", "Vor jord er gødet med martyrernes blod", "Martyrer dør aldrig" og det mest berømte "Lykkelig er den, der kan kalde sig tyrk". Inden for ganske få år fik alle indbyggere tyrkiske efternavne og kalifatet blev afskaffet. Ikke-tyrkiske sprog blev forbudt, og islam blev bandlyst fra

det politiske liv. Tyrkiet var genfødt som en sekulær stat, hvor det religiøse liv var under myndighedernes kontrol, og alle inden for statens grænser var tyrkere. Ingen af disse forhold var til diskussion.

Sammenhængskraften?

Men alt tyder på, at kalkulen om at kunne transformere indgroede traditioner og identiteter, der går århundreder tilbage, var uholdbar og ude af trit med den anatolske virkelighed. Idéen om på tegnebrættet at kunne formulere et simpelt politisk program, som skulle få kurderne til at opgive deres sprog og kultur, og de tyrkiske muslimer til at glemme, at deres religion havde været et samlingspunkt for alle mellemøstlige folkeslag (endda med en vis grad af selvstyre for etniske og religiøse minoritetsgrupper) viste sig at være ønsketænkning fra kemalisternes side.

For republikken var kun få år gammel, da problemerne for centralmagten begyndte at melde sig i form af blandt andet omfattende væbnede oprør blandt kurderne og en gryende islamisk opposition. Kurderne følte sig ikke anerkendt, men forsøgt tvangsassimileret, mens de tyrkiske muslimer pludseligt følte sig politisk fremmedgjort over for en stat, som oven i købet var styret af deres egne. Det skal i parentes bemærkes, at flertallet af kurderne jo også er muslimer. Men i denne sam-

menhæng benævnes og behandles de to bevægelser separat, da den kurdiske bevægelse har et sekulært grundlag.

En stor del af de indledende uoverensstemmelser mellem den kemalistiske centralmagt og de forskellige oppositionsgrupper bundede i, at Kemals officerer i høj grad havde fået bugt med de vestlige magter under befrielseskrigen ved at erklære, at alle borgere i det nye Tyrkiet ville blive tilgodeset uanset tro og sprog.

Kemal gav for eksempel den væltede sultan lov til at beholde sin titel af kalif, religiøst overhoved for verdens muslimer, selv efter den sekulære republik blev udråbt. Formentlig for at berolige landets islamiske grupper, der havde deltaget i revolutionen mod stormagterne. Først da sultanen begyndte at blive en samlingsfigur for den islamiske opposition mod nationalisterne i midten af 1920'erne, afskaffede Kemal kalifatet for bestandigt. Et andet eksempel er, at de kurdiske parlamentariskere ved den første lovgivende forsamling i Ankara i 1923 fik lov til at kalde sig repræsentanter for Kurdistan. En lignende erklæring i dag ville næsten med sikkerhed udløse en dom for separatisme ved en tyrkisk domstol.

Med tilsagn om statslig tolerance over for forskelligartethed og trosskab mod den osmanniske arv kunne Kemals nationalister effektivt mobilisere befolkningen til opstand. Men løfterne om anerkendelse og

medindflydelse har vist sig ikke at holde, og det har naturligvis affødt en reaktion. Resultatet blev stribevis af politiske oprør og væbnet oppositionsvirksomhed op gennem republikkens historie, som gang på gang er blevet mødt med hård militærmagt, selv om alle tegn peger i retning af dybe strukturelle årsager, der trods tusindvis af tabte liv, permanent social uro og periodevis politisk lammelse, ikke er forsvundet gennem fredelige tiltag og konsensuskabelse.

I dag, over 80 år efter, at den tyrkiske nationalstat så dagens lys, er myndighederne stadig i krig med deres egne borgere. Snesevis af legale kurdiske og islamiske politiske partier er blevet lukket af myndighederne, siden Mustafa Kemals Republikanske Folkeparti, CHP, opgav sit politiske monopol og indførte flerpartisystemet i 1950. Titusindvis af politiske modstandere, intellektuelle og andre fredelige systemkritikere er gennem tiden blevet fængslet, nogle likvideret uden rettergang, og adskillige henrettet med henvisning til statsfjendtlig virksomhed.

Skribenter og journalister bliver stadig retsforfulgt, og aviser og tv-stationer bliver stadig lukket, når de bevæger sig for langt væk fra den officielle linje i afgørende og følsomme spørgsmål som etnicitet og religion.

Reform eller revolution

Men noget er under forandring i

Tyrkiet, og i dag bliver den gamle gardes magtmonopol udfordret på nogle punkter af det islamisk-konservative Retfærdigheds- og Udviklingsparti, AKP, som ved et jordskredsvalg kom til regeringsmagten i 2002.

Det er ikke fordi der nu sidder et erklæret islamisk parti ved magten – det er sket før – men fordi det denne gang sidder med et ganske solidt vælgerflertal i ryggen og uden nogen koalitionspartner.

Det er i sig selv unikt i tyrkisk politik, hvor traditionen længe har været små og skrøbelige koalitioner med en kort levetid, og som aldrig har haft arbejdsroen og nerverne til at iværksætte reformer.

Men denne gang har regeringen – indtil for nylig – vist sig villig til delvist at udfordre nogle af de store tabuer. Det AKP-dominerede parlament vedtog frem til 2005 ikke mindre end ni reformpakker, der omhandlede alt fra kvinders retsstilling til militærrets beføjelser. Der var på papiret tale om ændringer, der endda fik reformhungrende, liberale kredse til at tale om en revolution.

Det skyldtes, at AKP turde røre ved ømtålelige områder, især forholdet til det magtfulde militær. Regeringen fik blandt andet gennemført en større civil repræsentation i det nationale sikkerhedsråd, hvor generalerne hidtil var i overtal. Reformvilligheden og ikke mindst den omfattende socialpolitik målrettet landets mange fattige har kun fået par-

tiets popularitet i befolkningen til at stige, alt imens generalerne og deres republikanske allierede i parlamentet raser. Islamisterne er ulve i fåreklæder, og de prøver at købe sig til stemmer hos de fattige med henblik på at indføre et tyrkisk sharia-vælde ad bagdøren, mener de. De henviser ofte til, at ministerpræsident Erdogan tidligere har været dømt og fængslet for antisekular virksomhed i en tale.

AKP for forfatningsdomstolen

Kemalisternes frygt blev først for alvor til panik, da regeringens populære udenrigsminister Abdullah Gül på legitim vis blev valgt til det magtfulde præsidentembede, der har beføjelser til at nedlægge veto mod lovforslag. En kemalistisk håndbremse, som skiftende præsidenter har brugt flittigt. Så præsidentskiftet gik da heller ikke gnidningsfrit for sig.

Det Republikanske Folkeparti (CHP) lammede den politiske proces, da partiet hev præsidentopgøret for forfatningsdomstolen, en stærk kemalistisk bastion, der ved hjælp af valgproceduren lagde tekniske hindringer i vejen for valget af en AKP-præsident. Da Abdullah Gül endelig fik sat sig til rette i præsidentstolen, erklærede landets kemalister kollektivt landesorg og arrangerede massedemonstrationer i gaderne, mens regeringen ikke var sen til at udnytte, at en af deres egne nu var kommet til tops. AKP fik i parlamentet

straks gennemført en hævelse af tørklædeforbuddet på landets universiteter. Et klarere bevis på regeringens slette og fundamentalistiske hensigter kunne ikke tænkes, skreg CHP's kemalister indigneret i parlamentet og bragte loven for forfatningsdomstolen, der hurtigt annullerede parlamentets beslutning, selv om det var vedtaget af et folkevalgt flertal i landets lovgivende forsamling.

I juli undslap AKP så med nød og næppe at blive lukket af forfatningsdomstolen. Tiltalen lød ikke overraskende på overlagt forsøg på undergravning af republikkens sekulære principper. Men selv om partiet mod forventning undgik at lide samme skæbne som AKP's islamiske foregangspartier siden 1960'erne, blev partiet stadig fundet skyldig i anklagen af ti ud af domstolens elleve dommere. Men kun skyldig nok til at få frataget halvdelen af sin offentlige partistøtte. Arbejdet i partitoppen med hurtigst muligt at stifte et afløserparti for AKP var ellers relativt fremskreden, da dommen faldt.

Den siddende regering har altså turdet gøre brug af sit stærke folkelige mandat til at være en smule nyskabende i en ellers meget statisk og rigid politisk verden.

AKP's politiske sejrsgang er frem for alt et tegn på, at der i befolkningen er en massiv utilfredshed, der bare venter på at blive hørt. Det viste sig også ved parlamentsvalget sidste år, hvor AKP for eksempel høste-

de en kæmpe portion af stemmerne i de østligste, kurdiske provinser, hvor den kurdiske bevægelse traditionelt står stærkt. Tillidstilkendegivelsen fra de kurdiske vælgere var et resultat af AKP's markedsføring af sig selv som en folkelig reformbevægelse, der både ville tage hånd om religiøse og etniske mærkesager, tørklæder og kulturelle rettigheder, og tage kampen op mod de konservative kræfter.

Men de herskende dogmer i tyrkisk politik er svære at nedbryde, og når man som AKP ved parlamentsvalget sidste år høster 47 procent af samtlige stemmer, så er man nået langt ud over det progressive reformistsegment i samfundet. Der er således også mange konservative og nationalistiske borgere blandt AKP's vælgerkorps og medlemmer, hvis interesser ikke stemmer overens med for eksempel den kurdiske befolknings.

Så regeringens reformiver i forhold til løsningen af demokratiske udfordringer generelt og det kurdiske spørgsmål specifikt er løjet kraftigt af, mener blandt andre Europa-Kommissionen i sin sidste statusrapport fra november. Det skyldes selvfølgelig også presset fra militæret, der som altid holder regeringen i kort snor, og er der en sag, generalerne ikke vil have civil indblanding i, er det terrørsørgsmålet, som det kurdiske problem konsekvent bliver kaldt af de væbnede styrker.

Siden starten af 1980'erne har sta-

ten ligget i borgerkrig med det væbnede PKK, Kurdistans Arbejderparti, der står på EU's og USA's terrorlister. En krig, der hver uge kræver adskillige menneskeliv.

Mindst lige så længe har der med jævne mellemrum været brand i gaderne i forskellige storbyer i Tyrkiet. Unge stenkastende kurdere er i karabolage med politiet, molotovcocktails flyver gennem luften og tåregassen hænger i tykke tåger. I skrivende stund i november har der på fjerde uge været kampe i en lang række storbyer.

Både demonstranterne og de militante PKK-medlemmer i bjergene kræver offentlig kurdisk modersmålsundervisning og øgede kulturelle rettigheder. Men AKP-regeringens modtræk har dels været at fratage de forældre, hvis børn deltager i urolighederne, vigtig offentlig understøttelse, dels at sigte de unge under terrorlovgivningen.

Fem unge mellem 13 og 15 år, der blev anholdt for at kaste med sten, risikerer i øjeblikket fængselsstraffe på mellem 13 og 23 år. Ministerpræsidenten gjorde kun ondt værre, da han i midten af november i en tale sagde, at de mennesker i Tyrkiet, som ikke kan acceptere tanken om én stat, ét flag og ét folk, kan forlade landet, som de ønsker.

Ikke noget nyt

Billedet af et borgerkrigsplaget Tyrkiet er ikke nyt. Den hårde udmel-

ding stod i skærende kontrast til en anden banebrydende tale, Ergodan holdt i 2005, hvori han erkendte, at Tyrkiet har et 'kurisk problem', og at staten kan tillægges et ansvar. Denne kovending har overrasket mange, især liberale kredse, hvis lid til regeringen var fæstet til regeringens reformvilje.

Sådan har det været i 85 år, og ligeså længe har de uniformerede magthavere ment at kunne se enden på problemet, opstandens sidste krampetrækninger og fjendens desperate sidste træk, uden at bekymre sig om, hvorvidt de officielle udmeldinger i denne permanente borgerkrig har klangbund i den brede befolkning.

Kritisk stillingtagen svækker militærets prestige i offentligheden, mener generalerne, som er bange for at miste deres *raison d'être*. Hvis der ingen umiddelbar sikkerhedstrussel er, vil officererne miste det politiske initiativ i forhold til udviklingen i resten af samfundet. De tyrkiske officerer har naturligvis studeret historien i de øvrige af middelhavskystens tidligere militærstyrede, autoritære stater som Grækenland, Italien, Spanien og Portugal. På den baggrund er de bange for, at den kemalistiske republiks dage vil være talte i takt med, at demokratitanken får lov at fæstne sig i befolkningen.

AKP-regeringen nedsatte sidste år et udvalg, der havde til opgave at formulere et udkast til en ny og civil forfatning til erstatning for den nu-

værende, der blev formuleret og vedtaget under en militærjunta i 1982. AKP's forslag til en forfatning skulle behandles i parlamentet i år og siden sendes til folkeafstemning. Udkastet har i månedsvis ligget i ministerpræsidentens skuffe, selv om blandt andre EU gang på gang har efterspurgt handling. Adspurgt af pressen for nylig om forfatningsudspillet skæbne, sagde Erdogan, at tiden ikke var inde, at "konjunkturerne var imod idéen". Et i Tyrkiet karakteristisk og nødvendigt kodesprog, som oversat betyder: "Vi er bange for generalerne, og det ville sandsynligvis være politisk selvmord for regeringen at kaste sig ud i et forfatningseventyr".

Det er kun lidt over ti år siden, Erdogans egen politiske mentor og tidligere regeringschef, Necmeddin Erbakan, blev fjernet fra regeringsmagten af officererne i det nationale sikkerhedsråd og sat i politisk karantæne. Militæret fandt Erbakans politik for forfatningsstridig, selv om Erbakan og hans islamiskorienterede Velfærdsparti i sagens natur sad med et mandat fra et flertal af vælgerne. Militærindgrebet i 1997 er gået over historien som Tyrkiets første postmoderne militærkup. Der blev ikke affyret et eneste skud.

Venter på hamskifte

Problemerne i Tyrkiet er strukturelle, og de vil ikke høre op, før en regering tør sætte landets hidtil mest

ambitiøse og potentielt farlige projekt i søen: at reformulere Republikken Tyrkiets grundprincipper og sørge for et gennemgribende ham-skifte. Der er et enkelt spørgsmål, som kan igangsætte den afgørende interne debat i Tyrkiet: Hvorfor er der 85 år efter skabelsen af Republikken Tyrkiet stadig så mange modstandere af det kemalistiske regimes grundprincipper om håndfast sekularisme og en etnisk enhedstanke?

Hvis alle indbyggere i Tyrkiet havde fundet sig til rette med styret og gladelig og frivilligt har taget Mustafa Kemals principper til sig, sådan som det hævdes fra mange civile og militære magthavere, ville militæret vel ikke bruge næsten alle sine ressourcer på at bekæmpe borgere in-

den for landets grænser, og domstolene ikke bruge så uforholdsmæssigt meget energi på at behandle sager om ytringsforbrydelser rettet mod systemet.

Og frem for alt, hvis militæret havde tillid til befolkningen, ville generalerne vel ikke se nogen grund til at holde et så vågent øje med civil politik og fra tid til anden gribe aktivt ind i politikernes arbejde og vælgeres ønsker.

Den dag den tyrkiske offentlighed prikker hul på bylden og begynder at diskutere dette åbent uden frygt for repressalier, vil Tyrkiet have taget skridtet mod lysere tider.

Pola Rojan er cand.comm. i journalistik og offentlig administration og underviser